

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
t.a.v. de Minister van OCW, dr R.H.A. Plasterk
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

Amsterdam, 31 mei 2007

Betreft: advies Innoveren, Participeren! en het nieuwe subsidiestelsel

Zeer geachte heer Plasterk,

wij zien allen uit naar uw brief van 2 juli a.s., waarin naar verluidt meer duidelijkheid zal worden verschaft over uitgangspunten bij en inrichting van het nieuwe subsidiestelsel. Graag leveren wij hieraan met dit schrijven een bijdrage in de vorm van een reactie op het advies van de Raad voor Cultuur, getiteld 'Innoveren, Participeren!'. Daaraan voegen wij een aantal suggesties toe ter verbetering van het cultuurbeleid, gebaseerd op een inventarisatie van opmerkingen uit de kunstwereld, die Kunsten '92 in het najaar van 2006 maakte. Zij komen deels overeen met adviezen van de Raad, deels zijn ze aanvullend.

Over het algemeen is Kunsten '92 zeer te spreken over de inhoud van het advies. Het advies bevat een uitgebreid inleidend, strategisch gedeelte dat er zijn mag. Ook de meeste deeladviezen over sectoren doen recht aan de gedifferentieerde situatie per sector. Dit neemt niet weg dat Kunsten '92 op een aantal onderdelen van het advies het een en ander wil opmerken.

1. Uitwerking strategische visie

In de 'Agenda voor het Cultuurbeleid' besteedt de Raad uitgebreid aandacht aan het leidende thema 'cultureel burgerschap' en aan de gevolgen voor de cultuursector van een aantal ontwikkelingen, zoals digitalisering, culturele diversiteit en economisering. De onderwerpen worden echter niet altijd even uitgebreid of systematisch uitgewerkt. Enkele voorbeelden:

- Het *cultureel burgerschap* krijgt vrijwel alleen handen en voeten in de deeladviezen over media, amateurkunst en cultuureducatie. Cru gezegd komen de voorstellen er toch vooral op neer dat de burger 'opgevoed' moet worden om te kunnen participeren op het terrein van cultuur en media. Alleen bij het deel over architectuur wordt een opmerking gemaakt over de relatie tussen cultureel burgerschap en zich inzetten voor de publieke zaak. De 'actieve' kant van het burgerschap (de burger als maker, deelnemer aan het publieke debat, medebeslisser, activist en financier) blijft onderbelicht.
- Terecht vindt de Raad dat het begrip '*culturele diversiteit*' verbreed moet worden. Dit gegeven wordt echter in het overgrote deel van de deeladviezen niet uitgewerkt.
- Bij de gevolgen van *digitalisering* komt het auteursrecht kort aan de orde. De uitoefening van dit recht wordt echter eenzijdig geschetst als bedreiging, terwijl (scenario)schrijvers, filmmakers en andere scheppende kunstenaars in het digitale tijdperk juist goede bescherming van hun auteursrecht hard nodig hebben.
- Terecht stelt de Raad dat *innovatie* niet gelijkgeschakeld moet worden met technische innovatie, maar een analyse van wat dit concreet betekent voor het beleid ten aanzien van verschillende disciplines, bijvoorbeeld de ontwerpsector, blijft achterwege.

- Bij *internationalisering* krijgt de beperkte zichtbaarheid in Nederland van wat in het buitenland gemaakt en gepresenteerd wordt en wat de invloeden en gevolgen daarvan zijn voor de Nederlandse kunsten en het Nederlandse publiek, te weinig aandacht.

Daarnaast blijft een aantal onderwerpen en ontwikkelingen in de centrale agenda zelf onderbelicht. Enkele voorbeelden:

- De groei van het *cultuurtoerisme*, alsmede ontwikkelingen in de ondersteuning van de cultuursector door *particulieren en bedrijven*.
- Een heldere analyse van de *fondsen* ontbreekt, terwijl er wel ingrijpende voorstellen worden gedaan over het overhevelen van een groot aantal taken naar een nieuw op te richten fonds voor de podiumkunsten. Andere (combinaties van) mogelijkheden, in het bijzonder die van het intendantschap, komen nauwelijks aan bod.
- Het *kunstonderwijs* komt dan weer wel, en dan weer niet in de deeladviezen aan de orde, maar niet in het centrale deel. De algemene problematiek verdwijnt hierdoor uit het zicht.
- Hetzelfde geldt voor *kunstenaars*. De meeste deeladviezen zijn vooral op culturele instellingen gericht. De problemen waar kunstenaars in hun beroepsuitoefening tegenaan lopen, komen bijvoorbeeld wel in het letterenadvies aan bod, maar elders veel minder of niet.
- De beschrijving van de gevolgen van het beleid van *andere overheden* voor de culturele sector is soms te ad hoc. Een voorbeeld is het mededingingsbeleid. Afgezien van een minieme verwijzing in de 'Agenda' komen de gevolgen hiervan voor de sector alleen aan de orde in het letterenadvies, terwijl het ook consequenties voor andere kunstenaars heeft.

2. Afstemming tussen overheden

De Raad spreekt zich uit voor een verschuiving in het rijksbeleid van 'instellingenbeleid' naar 'bestelbeleid'. In de ogen van Kunsten '92 moet ook de afstemming tussen overheden hierbij betrokken worden. Soms is het beleid van verschillende overheidslagen niet goed op elkaar afgestemd. Te denken valt aan bijvoorbeeld de financiering en programmering van gemeentelijk gefinancierde podia (zoals poppodia), de samenhang tussen amateurkunst, culturele instellingen en binnen- en buitenschoolse cultuureducatie, alsook de samenhang tussen de ambities van het rijk op het vlak van architectuur en het concrete uitvoering van het ruimtelijke ordeningsbeleid door gemeenten en provincies.

In dit verband is Kunsten '92 niet geheel overtuigd van het voorstel van de Raad om de Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving in samenspraak met andere overheden over een aantal instellingen te verdelen. Hier dreigt bestelbeleid te versmallen tot instellingenbeleid.

Daarnaast zou de invoering van de nieuwe cultuurnotasystematiek tot extra afstemmingsproblemen kunnen leiden. Kunsten '92 wil in dit kader expliciet aandacht vragen voor het middensegment en individuele kunstenaars, die onder de verantwoordelijkheid van de fondsen vallen. Als de onderhandelingen tussen overheden zich beperken tot onderhandelingen over de basisinfrastructuur, dreigen deze groepen ondergesneeuwd te worden.

3. Basisinfrastructuur

Terecht stelt de Raad dat het beleid de kunst moet volgen, en niet andersom. De visie dat er overal in Nederland een bepaalde basisinfrastructuur aanwezig moet zijn, wat uit oogpunt van goede spreiding en afname van voorzieningen óók legitiem is, kan in de praktijk hiermee strijdig zijn. Dit punt wordt niet nader uitgewerkt. Afgezien van een opmerking in het deeladvies over film wordt er bijvoorbeeld geen verbinding gelegd tussen culturele infrastructuur en cultureel burgerschap.

Aan de kant van de productie voorziet Kunsten '92 de volgende gevolgen.

Door de recentelijk vernieuwde cultuurnotasystematiek staat de discussie over het culturele aanbod niet meer in directe relatie tot de subsidiebesluiten.

Daardoor kunnen overheden geneigd zijn teveel te kijken naar de functies die zij nodig achten voor het bestel en te weinig naar wat zich in de werkelijkheid voordoet. Hoewel de Raad dit probleem onderkent, biedt de voorgestelde structuur, met name bij de podiumkunsten, daarvoor nauwelijks ruimte. Bij de invuloefening van functies in de verschillende landsdelen zal straks een strijd van culturele instellingen om een plek in de basisinfrastructuur losbarsten, omdat overheveling naar de fondsen niet op voorhand als een verbetering zal worden beschouwd. Daarnaast zal schaalvergroting aan de bovenkant onherroepelijk leiden tot vershraling van de basis, ook bij gelijkblijvend budget. Het is daarom belangrijk dat iedere keer opnieuw nut en noodzaak van de functies in de basisinfrastructuur worden vastgesteld. De nieuwe culturele infrastructuur mag geen vaststaand gegeven worden.

4. Deelsectoren

Kunsten '92 heeft er veel waardering voor dat de Raad per sector heeft geprobeerd de sterke en zwakke punten, kansen en bedreigingen uit te werken. Voor enkele sectoren, met name bij muziek is dat echter vrij oppervlakkig gedaan, waardoor de verschillende disciplines in die sector niet goed uit te verf komen, wat ook gevolgen heeft voor de aanbevelingen. Te denken valt aan muziekensembles, jazz en pop. De situatie bij nieuwe muziek en de makers ervan, de componisten, komt helemaal niet aan bod. Ook blijft het ondernemerschap bij en de artistieke betekenis van festivals op het terrein van de podiumkunsten onderbelicht. Bij beeldende kunst en vormgeving ontbreekt het onderwerp mode. De aandacht voor cultureel erfgoed, en vooral voor monumentenzorg en archeologie, is zeer beperkt. Hierover komen aparte adviezen uit, maar voor de samenhang in dit integrale advies is het een gemis. In de bijlage een greep uit suggesties die kunstenaars en culturele instellingen voor de diverse sectoren in de komende cultuurnotaperiode aan Kunsten '92 gedaan hebben.

5. Financieel

De aanbevelingen van de Raad voor Cultuur vragen om extra investeringen, bijvoorbeeld in amateurkunst en cultuureducatie, internationaal cultuurbeleid, de voorgestelde basisinfrastructuur voor het theater en in sectorinstituten voor film en cultuureducatie. De Raad heeft in zijn brief aan de formateur al gevraagd 1% van de rijksbegroting aan kunst en cultuur te besteden. Het advies biedt hiervoor voldoende onderbouwing.

De Raad wijst eveneens op het belang van samenhang in het advies.

Herstructureringen, zoals die plaatsvinden in de basisinfrastructuur, kunnen niet los gezien worden van de noodzaak om voldoende te investeren in de fondsen. Mocht echter de voorgenomen bezuiniging van € 50 miljoen uit het coalitieaccord op de cultuurbegroting doorgaan en worden daarnaast ook andere kortingen op subsidies doorgevoerd, dan zal de extra investering van €100 miljoen onvoldoende zijn om het advies in de juiste samenhang over te nemen.

Kunsten '92 wil er in dit verband nog eens op wijzen dat culturele instellingen al jaren op hun budgetten interen, vanwege gebrek aan of onvoldoende compensatie van gestegen kosten. Niet alleen bij instellingen als Het Nationale Ballet zijn de gevolgen hiervan merkbaar. Een algemene subsidiekorting zou de nijpende situatie verder vergroten. Daarnaast vraagt Kunsten '92 ook aandacht voor de voorgestelde korting in het Coalitieaccord op de budgetten van raden, inspecties en beleidsstaven. Voorkomen moet worden dat dit leidt tot een vermindering van de beleidskwaliteit.

Conclusie

De Vereniging voor Kunst, Cultuur en Erfgoed/Kunsten '92 kan zich over het algemeen vinden in het advies van de Raad voor Cultuur, maar vindt het jammer dat zowel het centrale thema 'cultureel burgerschap' als de gevolgen van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen te weinig in de deeladviezen uit de verf komen. Aan de andere kant ontbreken op de centrale agenda enkele onderwerpen die daar wel thuishoren, zoals de fondsen.

Kunsten '92 kan zich vinden in de opvatting van de Raad dat een verschuiving van 'instellingenbeleid' naar 'bestelbeleid' nodig is, maar is vooral bezorgd over hoe de afstemming tussen overheden in het kader van de cultuurnotasystematiek in de praktijk zal verlopen. De 'basisinfrastructuur' moet voldoende flexibel blijven. Daarnaast is het van groot belang de adviezen ook financieel in samenhang te bezien. Gelet op het beperkte financiële kader ziet het er naar uit dat veel voorstellen van de Raad niet of slechts deels kunnen worden overgenomen. Dat kan ernstige gevolgen hebben voor de kunstwereld. Daarbij vormt de nog altijd voortdurende onzekerheid over de uitwerking van de veranderingen in het bestel een extra risicofactor.

Kunsten '92 rekent er graag op zo spoedig mogelijk en zo volledig mogelijk te worden geïnformeerd over de inrichting van het nieuwe bestel en het financiële kader.

Uw steun bij de zorgvuldige inrichting van een sterk, divers en inspirerend cultuurstelsel voor de komende vier jaar hebben wij hard nodig.

In alle hoogachting,
namens de Vereniging voor Kunst, Cultuur en Erfgoed/Kunsten '92

Ad 's-Gravesande
voorzitter

c.c.:

- Commissie Cultuur van de Tweede Kamer der Staten Generaal
- Raad voor Cultuur

Bijlage: voorstellen van kunstenaars en culturele organisaties

Onderstaande suggesties ter verbetering van het cultuurbeleid uit het culturele veld zijn afgelopen najaar aan Kunsten '92 verzameld. Zij komen deels overeen met het advies van de Raad, maar vullen deze ook aan.

Aanvragen en advisering (Raad voor Cultuur en de cultuurfondsen)

- Vereenvoudig de aanvraagssystematiek en probeer meer te kijken naar door kunstenaars zelf geformuleerde ambities en termijnen.
- Verbeter de monitoring van gezelschappen tijdens de subsidieperiodes. Zorg voor een adequate honorering van betreffende adviseurs.
- Zorg voor een uitgebreidere en vooral transparantere beoordeling van subsidieaanvragen.
- Sta als fonds of als Raad voor Cultuur open voor overleg met het veld over de adviezen.
- Zorg voor voldoende kennis over betreffende vakgebieden.

Continuïteit in de financiering

- Financier doelen als het bevorderen van cultuurparticipatie en culturele diversiteit meer via structurele regelingen en niet (of minder) via projecten, tijdelijke regelingen, ad hoc budgetten. Na afloop van een project gaat de opgebouwde kennis vaak deels verloren. Bovendien maakt onduidelijkheid over de toekenning van budgetten het voor betrokkenen moeilijk te plannen en te investeren.
- Indexeer de rijkssubsidies voortaan volledig en structureel om de gestegen personele en materiële kosten te compenseren.

Vermindering administratieve lasten

- Zorg ervoor dat bij fondsen en overheden aangeleverde gegevens op verschillende plekken bruikbaar zijn en gedigitaliseerd kunnen worden aangeleverd.
- Check het nieuwe subsidiestelsel tevoren op administratieve lasten. Let vooral op de administratieve lasten bij de fondsen.
- Schaf voor podia regels af die nodeloos bureaucratisch zijn of die burgers overmatig tegen zichzelf beschermen. Standaardiseer vergunningen en normen (vb brandveiligheidsnormen) van gemeenten.
- Beperk de toepassing van arbo-regels bij monumenten.

Evaluatie beleid

- Evalueer het gevoerde beleid stelselmatig en doe dat zoveel mogelijk aan de hand van harde en vergelijkbare dataverzamelingen.

Kunstenaars/cultureel ondernemerschap

- Analyseer systematisch de belemmeringen die individuele kunstenaars bij hun beroepsuitoefening tegen komen (financiering projecten, sponsoring en mecenaat, belastingstelsel, mededingingsbeleid, ziektekosten, bijscholing, pensioenopbouw, et cetera), evalueer het gevoerde overheidsbeleid tot nu toe en kom met een integraal plan ter bevordering van het cultureel ondernemerschap.
- Stimuleer branche-onderzoek in de verschillende sectoren.
- Vergroot de mogelijkheden van (voor)financiering van projecten en opdrachten voor individuele kunstenaars.
- Flexibiliseer bestaande subsidieregelingen bij de fondsen en zorg ook voor vrije budgetten. Geef oudere kunstenaars voldoende kansen.
- Betaal kunstenaars voor tentoonstellingen en projecten op locatie.
- Stimuleer het opdrachtgeverschap op alle niveaus: van bedrijven, particulieren, media en andere overheden.

Culturele diversiteit

- Verbreed het begrip 'culturele diversiteit' niet louter met etniciteit, maar met verschillende levensstijlen.
- Stimuleer zowel de productie van aanbod dat aansluit bij de interesse van verschillende groepen, als de programmering ervan. Doe dat niet via projecten, maar via structurele regelingen en evalueer stelselmatig.

Amateurkunst, cultuureducatie en cultuurparticipatie

- Erken als Rijk het belang van actieve kunstbeoefening voor de samenleving en draag dat ook uit. Inventariseer de factoren die de deelname beïnvloeden, en voorbeelden en manieren om een stimulerend beleid voor amateurkunst vorm te geven. Vergroot het landelijk beschikbare budget voor amateurkunst. Stimuleer internationale culturele uitwisseling(sprogramma's) van amateurkunstenaars en van jongeren.
- Verbeter de opvolger van het Actieplan Cultuurbereik door vooral netwerkvorming tussen culturele instellingen, amateurkunstenaars, cultuureducatie-instellingen en scholen te stimuleren.
- Breng de situatie van kunsteducatiecentra landelijk in kaart. Stel een budget beschikbaar voor innovatie en experiment bij deze centra. Maak bij matchingsprojecten op het terrein van cultuureducatie afspraken met andere overheden over het voorkomen van substitutie-effecten.
- Stel regelingen in die langdurige investeringen door culturele instellingen in cultuureducatie mogelijk maken, bijvoorbeeld voor schoolvervoer. Stimuleer eveneens op jongeren gerichte communicatie en marketing. Overweeg ook of het niet beter is kunsteducatie aan een beperkt aantal gezelschappen die daarin gespecialiseerd zijn, over te laten.

Cultuureducatie door scholen

- Het bezoeken van een schoolvoorstelling is nog geen educatie. Maak op scholen werk van actieve kunstbeoefening en kennisoverdracht.
- Investeer in de kwaliteit van het cultuureducatieonderwijs in zowel in het primair en het voortgezet onderwijs, als op de pabo. Investeer in leesbevordering vanaf de voorschoolse opvang.
- Zorg voor een doorgaande leerlijn voor kunsteducatie in het onderwijs, en ondersteun dit ook vanuit het cultuurbeleid.
- Stel geld beschikbaar voor het programmeren van amateurkunst en kunsteducatie in het kader van de 'brede school'.

Hoger (kunst)onderwijs

- Selecteer strenger op kwaliteit van de in- en doorstroom in het hoger kunstonderwijs. Verminder de uitstroom ervan. Bekijk of de financieringsregels voor het hoger kunstonderwijs in dit kader aanpassing behoeven.
- Stel paal en perk aan pseudo-opleidingen.
- Stem het onderwijs beter af op de praktijk van de vakuitoefening.

Auteursrecht

- Versterk het auteurscontractenrecht voor de makers via wetgeving. Stel downloaden uit illegale bron strafbaar.
- Bezie eveneens in hoeverre de inning en repartitie bij gezelschappen en podia van auteursrecht en gerelateerde rechten kan worden vergemakkelijkt en versimpeld, bijvoorbeeld door één loket in voor de inning van het auteursrecht in het leven te roepen.

Podiumkunsten

- Stimuleer samenwerkingsprojecten tussen podiumkunstinstanties onderling en tussen podiumkunstinstanties en podia. Behoud echter ook ruimte voor groepen, individuele kunstenaars en initiatieven, die autonoom willen blijven werken.
- Verhoog de meerjarige subsidies voor muzikensembles en festivals structureel.
- Verhoog het budget voor werkbeurzen voor componisten en verbeter de internationale distributie en promotie van Nederlandse composities.
- Ontwikkel een werkplaats- en productiehuisfunctie voor de muzikensembles
- Versterk de ontwikkelingsfunctie in de danssector.
- Versterk afnamecircuits voor kleinschalig theater en voor de diverse muziekdisciplines.
- Stel meer middelen beschikbaar voor culturele uitwisseling, met name voor de import van producties uit het buitenland.
- Versterk de infrastructuur van poppodia en investeer samen met gemeenten extra in de organisatie en in de programmering van deze podia. Stel een fonds in voor de productie, distributie en (internationale) marketing en promotie van Nederlandse popmuziek.

Letteren

- Verhoog de werkbeurzen en productiesubsidies voor schrijvers en vertalers. Investeer in het universitair onderwijs voor literair vertalers.
- Ondersteun onderzoek naar het inkomen van letterkundigen.
- Versterk de culturele uitwisseling in de letteren en vergroot het budget voor de promotie en profilering van Nederlandstalige literatuur in het buitenland.
- Stimuleer de digitalisering van het Nederlandse literair erfgoed.

Beeldende kunst, ontwerp en nieuwe media

- Vergroot de mogelijkheden voor voorfinanciering van beeldende kunst projecten en opdrachten. Flexibiliseer bestaande subsidieregelingen en zorg ook voor vrije budgetten. Betaal kunstenaars voor tentoonstellingen en projecten op locatie.
- Stimuleer goed publiek en privaat opdrachtgeverschap op het terrein van ontwerp, via informatieverstrekking, debat, biënnales en prijzen. Neem ook het eigen opdrachtgeverschap als overheid serieus. Verbeter de bemiddeling en begeleiding van ontwerpers door Syntens (EZ).
- Stimuleer de totstandkoming van kenniscentra voor materiaal- en ICT-onderzoek. Stimuleer wetenschappelijk onderzoek naar design en bevorder het instellen van universitaire leerstoelen.
- Erken de onderzoekskracht van de (scheppende) cultuursector en betrek deze actief bij de innovatieagenda. Investeer structureel in de samenwerking tussen cultuursector en bedrijfsleven ('Cultuur en Economie') en zorg voor een passend budget daarvoor. Zet daarnaast een Cultuur- en Wetenschapsprogramma op.
- Breng in de komende cultuurnota een nieuwe categorie aan voor interdisciplinaire en sectoroverschrijdende media-instellingen en initiatieven. Zet daar ook een aparte regeling voor op, buiten de huidige fondsenstructuur. Zorg dat games en mediaprojecten kunnen deelnemen aan de CV-regelingen (en de opvolger hiervan) zoals die voor de film zijn ontwikkeld. Ondersteun nieuwe tussenvormen voor theoretisch en praktijkgericht onderwijs in de nieuwe media.
- Formaliseer de samenwerking met het onderwijs door middelen voor onderwijsontwikkeling open te stellen voor culturele medialabs en vrije producenten.

Film en publieke omroep

- Verhoog het documentairebudget van zowel het Filmfonds als het Stimuleringsfonds voor Culturele Omroepproducties. Verhoog het budget voor auteursfilms bij het Filmfonds. Geef dit fonds ook aanvullende middelen voor de afdracht van pensioenpremie over de verstrekte subsidies en laat filmers daar met terugwerkende kracht van profiteren.
- Zorg ervoor dat kunst en cultuur beter zichtbaar en hoorbaar worden op de publieke omroep.
- Verhoog onder meer het budget voor nieuw Nederlands drama bij de publieke omroep en verstrek opdrachten voor composities. Geef zenders mogelijkheden voor financiering van live-registraties (en internet)uitzendingen van podiumkunsten.

Architectuur, ruimtelijke ordening en toerisme

- Formuleer een nationaal beleidskader voor ruimtelijk kwaliteitsbeleid voor grote ruimtelijke opgaven. Ontwikkel een evaluatie-instrument voor de Nota Ruimte en schroom niet in te grijpen als ruimtelijke kwaliteit niet wordt gerealiseerd.
- Zorg voor voldoende capaciteit en inhoudelijke kennis bij lokale overheden zodat zij hun regiefunctie bij de uitvoering van de Nota Ruimte en het ruimtelijk kwaliteitsbeleid (inclusief monumentenbeleid) kunnen uitvoeren. Ondersteun het opdrachtgeverschap van gemeenten structureel.
- Stimuleer goed publiek en privaat opdrachtgeverschap op het terrein van architectuur en ontwerp, via informatieverstrekking, debat, biënnales en prijzen. Neem ook het eigen opdrachtgeverschap als overheid serieus.
- Creëer een nationaal evenemententerrein.

Cultureel erfgoed

- Verruim de indemniteitsregeling (garantstelling evt. verzekeringskosten) voor musea van 30% naar 100%. Geef musea compensatie voor gederfde inkomsten als gevolg van de gratis openstelling. Laat het in de laatste museumnota voorgestelde innovatiebudget niet ten laste gaan van de reguliere financiering van musea.
- Zet in op een fundamentele herziening van het monumentenstelsel en zorg voor een goede beleidsafstemming met andere bij monumentenzorg betrokken ministeries. Verruim na het inlopen van de achterstanden bij monumentenzorg het budget voor de Brim.
- Ondersteun digitaliseringsprojecten van monumentenorganisaties en stimuleer internationale kennisuitwisseling tussen deze organisaties. Investeer in goed doortimmerde vakopleidingen op alle niveaus.
- Leg het selectiebeleid voor archeologisch erfgoed vast. Stel voldoende financiële middelen beschikbaar voor het inlopen van achterstanden bij onuitgewerkte opgravingen. Stel een instandhoudingsregeling voor archeologische monumenten in en zorg voor stimuleringsmaatregelen en compensatieregelingen voor particuliere eigenaren van archeologische terreinen.
- Zorg voor bètafinanciering voor het universitair archeologieonderwijs en stimuleer synthetiserend wetenschappelijk onderzoek.